

Красицька Лариса
доктор юридичних наук, професор
завідувач відділу
науково-правових експертіз
Інститут правотворчості
та науково-правових експертіз
Національної академії наук України
Київ, Україна
Researcher ID AAA-5922-2020
<https://orcid.org/0000-0002-9187-4445>
e-mail: krasitskayalara@gmail.com

УДК 347.61/.64

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-5-2-46-65>

СПОСОБИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Красицька Лариса. Способи захисту сімейних прав та інтересів: проблемні питання правового регулювання і правозастосування

Анотація

У статті визначено чинники, якими зумовлено актуальність дослідження питання способів захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних правовідносин, зокрема, це європейські процеси України, введення воєнного стану в Україні, рекодифікація цивільного законодавства України. Акцентовано увагу, що в процесі розроблення та оновлення сімейного законодавства України важливо зберігати національні традиції регулювання сімейних відносин. Метою статті є виявлення проблемних питань правового регулювання та правозастосування щодо способів захисту сімейних прав та інтересів і розроблення пропозицій з удосконалення правового механізму захисту сімейних прав та інтересів. При дослідженні способів захисту сімейних прав та інтересів застосовано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняльно-правовий та діалектичний методи, антропологічний підхід, який є одним із основних методів наукового пізнання і формування висновків щодо дослідження способів захисту сімейних прав та інтересів. Зауважено, що застосування способів захисту сімейних прав та інтересів завжди пов'язано з державним примусом. Запропоновано внести зміни до Сімейного кодексу України й надати право суду застосовувати способи захисту, які встановлені домовленістю (договором) сторін або законом чи судом у визначенях законом випадках, а також удосконалити сімейне законодавство України щодо стягнення аліментів на утримання одного з подружжя. Обґрунтовано доцільність внесення змін до Сімейного кодексу України щодо: а) визначення походження дитини, яка народжена сурогатною матір'ю, коли замовником був одинокий чоловік; б) встановлення обов'язку батьків, позбавлених батьківських прав, утримувати як повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги, так і повнолітніх дітей, які продовжують навчання й у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, до досягнення ними двадцяти трьох років; в) можливості зміни розміру аліментів, що були стягнуті

з повнолітніх дітей на утримання їхніх батьків, у разі зміни матеріального або сімейного стану платника або одержувача аліментів, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них.

Ключові слова: сімейні права та інтереси, захист сімейних прав, способи захисту, правове регулювання, правозастосування, відшкодування шкоди, поділ майна, стягнення аліментів.

Вступ

Після набрання чинності Сімейним кодексом України від 10 січня 2002 р.¹ (далі – СК України), який визначив положення про способи захисту сімейних прав та інтересів, минуло вже понад двадцять років. На час прийняття СК України його положення були достатньо прогресивними для того періоду. З. В. Ромовська наголошує на тому, що «прийняття Сімейного кодексу України – це перемога в законотворенні, яка має різноманітний прояв. Ми вирвалися на магістральний шлях розвитку власної правничої ідеології, джерелами якої є звичаї, традиції українського народу, українська культура, українська правнича наука... У Сімейному кодексі України Шевченків заповіт не цуратися свого виконаній сповна, як і настанова научатися чужому. В цьому контексті Сімейний кодекс України є доказом нашої інтеграції в європейську систему загальнолюдських цінностей»².

Євроінтеграційні процеси України мають сприяти насамперед уніфікації правових норм щодо забезпечення захисту сімейних прав та інтересів. Професор Томаш Соколовський звертає увагу на те, що не підлягає сумніву той факт, що процес зближення правових регуляцій, метою якого в найдальший перспективі є принаймні часткова уніфікація деяких правових інститутів, у тому числі також сімейно-правових, розпочався в Європі вже понад століття тому, незважаючи на те, що його стримували й перешкоджали йому дві світові війни³. Дійсно, такі інститути права, як майнові правовідносини подружжя, аліментні правовідносини між матір'ю, батьком і дитиною мають перспективу уніфікації в межах європейського простору. Натомість національні традиції мають бути збережені щодо таких правових інститутів, як шлюб, особисті немайнові правовідносини між матір'ю, батьком і дитиною, усиновлення тощо.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р.⁴, що загострило проблему захисту сімейних прав та інтересів учас-

¹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

² Ромовська З. Цивільний та Сімейний кодекс України – частина Львівської правничої школи. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип. 39. С. 21.

³ Соколовський Томаш. Поняття європейського сімейного права. Актуальні питання з галузі сімейного законодавства та реєстрації актів цивільного стану / за ред. П. Каспшика. Люблін : Вид-во Люблін. катол. ун-ту, 2007. С. 14.

⁴ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

ників сімейних правовідносин, зумовлену вивезенням дітей за кордон з метою забезпечення їхнього права на життя, створення безпечних умов проживання тощо.

В умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України актуальним є удосконалення положень сімейного законодавства України щодо врегулювання способів захисту сімейних прав та інтересів, на що безпосередньо впливатиме вирішення дискусійного питання щодо визначення місця сімейного права в структурі Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) або врегулювання сімейних відносин в рамках окремого кодифікованого акта – СК України.

Зазначені вище чинники свідчать про актуальність дослідження питання про способи захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних правовідносин.

Метою цієї статті є виявлення проблемних питань правового регулювання та правозастосування щодо способів захисту сімейних прав та інтересів і розроблення пропозицій з удосконалення правового механізму захисту сімейних прав та інтересів.

Завдання цього дослідження полягають у з'ясуванні сутності та видів способів захисту сімейних прав та інтересів; визначенні особливостей окремих способів захисту прав та інтересів у шлюбних правовідносинах, правовідносинах подружжя, правовідносинах батьків і дітей; розробленні пропозицій з удосконалення правового регулювання сімейних відносин щодо способів захисту сімейних прав та інтересів.

Методи дослідження

При дослідженні способів захисту сімейних прав та інтересів застосовано діалектичний метод та антропологічний підхід. Діалектичний метод дав змогу розглянути способи захисту сімейних прав та інтересів в їх розвитку та виявити особливості застосування окремих способів захисту. Антропологічний підхід є важливим для дослідження сімейно-правових категорій, оскільки саме сімейно-правовий статус учасника правовідносин визначає особливості застосування певних способів захисту сімейних прав та інтересів. Тому в цьому дослідженні антропологічний підхід є одним із основних методів наукового пізнання. Так, Густав Радбрух зазначав, що «лише сімейне право, також в епоху індивідуалізму, виходить з іншого образу людини, виведеного не лише з розуму і своєкористя. Сімейне право передбачає право чоловіка на довіру щодо дружини, батьків щодо дітей, сподіваючись на зворотне виконання ними свого обов'язку. В особі чоловіка і батьків воно бере до уваги наявність любові й відповідальності»⁵.

Методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції сприяли формулуванню поняття «способи захисту сімейних прав та інтересів», виявленню проблемних питань правового регулювання та правозастосування окремих способів захисту сімейних прав та інтересів, розробленню пропозицій з удосконалення сімейного законодавства України в цій сфері. Порівняльно-правовий метод дослідження способів захисту сімейних прав та інтересів має важливе значення в умовах євроінтеграційних процесів України та оновлення сімейного законодавства України.

Огляд літератури

За радянського періоду питання захисту сімейних прав та інтересів ретельно досліджували в своїх наукових працях І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, Я. М. Шевченко. У сучасній національній правничій літературі способи захисту сімейних прав та ін-

⁵ Радбрух Г. Філософія права : пер. з нім. Київ : Тандем, 2006. С. 227.

тересів правники досліджували в контексті окремих форм захисту (М. М. Дякович⁶, В. М. Чернега⁷, Г. В. Чурпіта⁸) або окремих правових інститутів (В. А. Ватрас⁹, Л. В. Красицька¹⁰, М. В. Менджул¹¹, О. І. Сафончик¹², Л. М. Токарчук¹³, В. І. Труба¹⁴, О. А. Явор¹⁵ та ін.).

З. В. Ромовська розглядає спосіб захисту через концентрований вираз міри державного примусу, за допомогою якого для особи, право чи інтерес якої порушені, настає бажаний правовий результат¹⁶.

Г. В. Чурпіта спосіб захисту сімейних прав та інтересів визначає як визначений законом або договором примусовий захід, що відповідає характеру правопорушення і за допомогою якого забезпечується відновлення порушених, невизнаних чи оспорюваних сімейних прав та інтересів, а також здійснюється вплив на правопорушника¹⁷.

Спосіб захисту сімейних прав та інтересів можна визначити як матеріально-правовий захід примусового характеру, спрямований на досягнення бажаного правового результату у вигляді відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права, припинення правопорушення, усунення реальної загрози порушення сімейних прав та інтересів та вплив на правопорушника¹⁸.

І. В. Жилінкова наголошувала, що СК України значно розширює можливості судового захисту сімейних прав і вперше вводить такі традиційні для цивільного права способи захисту, як відшкодування матеріальної шкоди (збитків), моральної шкоди,

⁶ Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом : монографія. Київ : Істина, 2014. 520 с.

⁷ Cherneha V., Bohdanets A., Kononets O. Forms and ways of defending family rights and interests in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11. Iss. 49. P. 189-197.

⁸ Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : монографія. Київ : Алерта, 2016. 434 с.

⁹ Ватрас В. А. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики : монографія. Хмельницький : Вид-во ТОВ «Поліграфіст -3», 2020. 824 с.

¹⁰ Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 628 с.

¹¹ Менджул М. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.

¹² Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 378 с.

¹³ Токарчук Л. М. Влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: приватно-правові проблеми : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 420 с.

¹⁴ Труба В. І. Класифікація сімейних правовідносин : монографія. Одеса : Фенікс, 2020. 360 с.

¹⁵ Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції : монографія. Харків : Право, 2016. 352 с.

¹⁶ Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Прав. єдність, 2009. С. 66.

¹⁷ Чурпіта Г. В. Вказ. праця. С. 83.

¹⁸ Красицька Л. В. Вказ. праця. С. 438–439.

а також стягнення неустойки (пені). У сімейно-правовій доктрині завжди вважалося, що один з основних цивільно-правових способів захисту – відшкодування збитків – не може застосовуватися для захисту сімейних прав, оскільки вони за своєю природою не мають відплатного характеру. Останнім часом погляд на це питання зазнав суттєвих змін. Сімейні відносини, насамперед майнові, можуть захищатися шляхом відшкодування збитків потерпілій особі або стягнення неустойки (пені)¹⁹. В умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України зазначені I. В. Жилінковою положення не втрачають своєї актуальності й потребують нового наукового обміркування.

Результати дослідження

1. Загальні положення про способи захисту сімейних прав та інтересів

Згідно з ч. 2 ст. 18 СК України суд застосовує способи захисту, які встановлені законом або домовленістю (договором) сторін. Способами захисту сімейних прав та інтересів, зокрема, є: 1) встановлення правовідношення; 2) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку; 3) припинення правовідношення, а також визнання його недійсним, скасування; 4) припинення дій, які порушують сімейні права; 5) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права; 6) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або договором; 7) зміна правовідношення; 8) визнання противправними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб²⁰.

Аналіз наведених вище законодавчих положень про способи захисту сімейних прав та інтересів свідчить, що в СК України відсутні положення, аналогічні тим, що закріплені в абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України: «суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках»²¹.

Згідно з ч. 2 ст. 5 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону²².

Варто звернути увагу на те, що при застосуванні способів захисту сімейних прав та інтересів у визначених законом випадках суд може вийти за межі позовних вимог. Так, згідно з ч. 3 ст. 166 СК України при задоволенні позову щодо позбавлення бать-

¹⁹ Сімейний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. I. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. С. 72.

²⁰ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

²¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

²² Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

ківських прав суд одночасно приймає рішення про стягнення аліментів на дитину. У разі якщо мати, батько або інші законні представники дитини відмовляються отримувати аліменти від особи, позбавленої батьківських прав, суд приймає рішення про перерахування аліментів на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України та зобов'язує матір, батька або інших законних представників дитини відкрити зазначений особистий рахунок у місячний строк з дня набрання законної сили рішенням суду²³.

У контексті забезпечення конвенційного права учасника сімейних правовідносин на справедливий суд та забезпечення ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи вбачається за доцільне абз. 1 ч. 2 ст. 18 СК України викласти в такій редакції: «Суд застосовує способи захисту, які встановлені домовленістю (договором) сторін або законом чи судом у визначених законом випадках».

Характеризуючи способи захисту сімейних прав та інтересів, встановлені абз. 2 ч. 2 ст. 18 СК України, варто звернути увагу на необхідність внесення змін до п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України, в якому зазначається про «відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено цим Кодексом або договором», та виключення слів «якщо це передбачено цим Кодексом або договором» з метою усунення встановленого СК України обмеження права потерпілої особи вимагати відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Свого часу І. В. Жилінкова наголошувала на тому, що вперше в новому СК України передбачений такий спосіб захисту сімейних прав, як відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Звертають на себе увагу два моменти. По-перше, сімейний закон не містить визначення матеріальної та моральної шкоди, а також порядку та розміру її відшкодування. По-друге, відшкодування матеріальної та моральної шкоди можливе лише у випадках, передбачених СК України або договором²⁴.

Вбачається, що внесення змін до п. 6 ч. 2 ст. 18 СК України сприятиме забезпеченням більш ефективного захисту сімейних прав та інтересів.

2. Способи захисту прав та інтересів подружжя: проблемні питання правового регулювання та правозастосування

Спори між подружжям належать до поширеніших спорів, що стають предметом судового розгляду.

Одним із способів захисту майнових прав та інтересів подружжя є поділ майна подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. При застосуванні такого способу захисту сімейних прав та інтересів виникає багато проблемних питань, на які потрібно звернути увагу.

Зокрема, постають питання щодо визначення правового режиму майна, набутого одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельних ділянок, набутих унаслідок безоплатної передачі їх одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватиза-

²³ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

²⁴ Сімейний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. І. В. Жилінкової. Харків : Ксилон, 2008. С. 73.

ції. Розглядаючи такі спори, варто враховувати положення щодо дії сімейного законодавства у часі. Так, на праві особистої приватної власності кожному з подружжя належить житло, земельна ділянка, набуті ним у процесі приватизації, якщо право власності на приватизоване житло, земельну ділянку виникло у період по 7 лютого 2011 р. включно (8 лютого 2011 р. набрав чинності Закон України від 11 січня 2011 р. «Про внесення змін до статті 61 Сімейного кодексу України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя») та у період від 13 червня 2012 р. і дотепер (13 червня 2012 р. набрав чинності Закон України від 17 травня 2012 р. «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка»)²⁵.

Потребують удосконалення й законодавчі положення щодо виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, що належало дружині, чоловікові. Згідно з ч. 1 ст. 62 СК України, якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя²⁶.

З цього приводу Верховний Суд України у правовому висновку, зробленому 8 листопада 2017 р. у справі № 6-1447цс17, зазначив, що аналіз положень статей 57 та 62 СК України дає підстави для висновку про те, що ст. 57 СК України визначає правила віднесення майна до об'єктів особистої приватної власності одного з подружжя, тоді як ст. 62 СК України встановлює спеціальні умови, з настанням яких визначені попередньою нормою об'єкти особистої приватної власності одного з подружжя можуть бути визнані за рішенням суду об'єктами спільної сумісної власності подружжя. Для застосування передбачених ст. 62 СК України правил збільшення вартості майна повинне відбуватися внаслідок спільних затрат подружжя, незалежно від інших чинників (зокрема, тенденцій загального подорожчання конкретного майна), при цьому суттєвою ознакою має бути істотне збільшення вартості майна як об'єкта, його якісних характеристик. Збільшення вартості майна та істотність такого збільшення підлягають з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення; при цьому сам по собі розмір грошових затрат подружжя чи одного з них, а також визначену на час розгляду справи вартість ремонтних робіт не можна вважати тим єдиним чинником, що безумовно свідчить про істотність збільшення вартості майна як об'єкта. Визнаючи правовий статус спірного майна як спільної сумісної власності подружжя, суд має враховувати, що частка в такому майні визначається відповідно до розміру фактичного внеску кожної зі сторін, у тому числі за рахунок майна, набутого одним із подружжя до шлюбу, яке є його особистою приватною власністю, у придбання (набуття) майна. Якщо в придбання (будівництво) майна вкладено, крім спільних

²⁵ Красицька Л. В. Про деякі аспекти дії сімейного законодавства у часі. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (м. Харків, 7 черв. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 228.

²⁶ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

коштів, особисті приватні кошти однієї зі сторін, то частка в такому майні відповідно до розміру внеску є її власністю²⁷.

Убачається, що підхід правозастосовної практики, який полягає в тому, що збільшення вартості майна та істотність такого збільшення підлягають з'ясуванню шляхом порівняння на час вирішення спору вартості об'єкта до та після поліпшення, має бути закріплений і в ч. 1 ст. 62 СК України. У зв'язку з чим пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 62 СК України і викласти її в такій редакції:

«1. Якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, то у разі спору таке майно може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, але при цьому на суму вартості майна до його поліпшення збільшується частка того з подружжя, якому воно належало».

Багато спорів виникає з приводу так званих «корпоративних прав подружжя», які привертають до себе увагу правників, зокрема В. І. Борисової²⁸, І. В. Спасибо-Фатеєвої²⁹ та ін.

В. І. Борисова вказує, що при створенні підприємницького товариства відбувається трансформація права приватної власності засновників на певне майно (особистої приватної власності кожного з подружжя) в корпоративні права останніх, змістом яких є право на отримання частки прибутку від діяльності товариства, вартості частки його майна, яка відповідає частці учасника в капіталі товариства, або на одержання майна в натурі у випадку виходу зі складу товариства тощо. Інакше кажучи, ніякої часткової або сумісної власності учасників на майно товариства не існує й не може існувати. Приміром, акціонери набувають права власності лише на акцію – цінний папір, який є однією з форм закріплення корпоративних прав. Інший підхід до вирішення цього питання, тобто визнання речових прав засновників на майно товариства, зводив би нанівець необхідність визнання останнього юридичною особою³⁰.

І. В. Спасибо-Фатеєва зауважує, що вклад до статутного фонду ТОВ, зроблений під час перебування у шлюбі, належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Факт заміни одного майнового права (права власності на майно, що вноситься як вклад на інше, приміром, на частку в статутному фонді ТОВ) не впливає на правовий режим відносин між подружжям, який залишається правом їх спільної сумісної власності. Змінюються лише об'єкт їх права: замість прав на речі – права на частки. Якщо особа

²⁷ Постанова Верховного Суду України від 8 листопада 2017 р., судова справа № 6-1447цс17. URL: [https://protocol.ua/ua/vsu_u_razi_istotnogo_zbilshennya_vartosti_mayna_cholovika_abo_drugini_ostanne_moge_buti_viznano_spilnoyu_sumisnoyu_vlasnistyu_podruggya_\(6_1447tss17_vid_08_11_2017\)/](https://protocol.ua/ua/vsu_u_razi_istotnogo_zbilshennya_vartosti_mayna_cholovika_abo_drugini_ostanne_moge_buti_viznano_spilnoyu_sumisnoyu_vlasnistyu_podruggya_(6_1447tss17_vid_08_11_2017)/) (дата звернення: 25.04.2025).

²⁸ Борисова В. І. Новий Сімейний кодекс України і проблеми правового режиму майна подружжя – засновників (учасників) юридичної особи. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2003. Вип. 63. С. 27–36.

²⁹ Спасибо-Фатеєва І. В. Корпоративні права подружжя. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2003. Вип. 63. С. 20–27.

³⁰ Борисова В. І. Вказ. праця. С. 34.

вважає свої права порушеними, вона має право захищати їх у будь-який спосіб, хоча він може й не бути передбаченим законодавством. Обрання способу захисту прав, який поєднує визнання за одним із подружжя половини права на частку в статутному фонді ТОВ другого подружжя з відповідним зменшенням на половину його права на частку, не суперечить чинному законодавству. Якщо позивачем не порушувалося питання про викоремлення частки з майна ТОВ, позовні вимоги зводяться лише до визначення розміру цієї частки, який підлягає зміні порівняно з тими розмірами, що передбачаються установчим договором товариства. Це зумовлено тим, що вклади до статутного фонду ТОВ вносяться подружжям за рахунок їх спільної сумісної власності. При цьому правовий режим корпоративної власності накладається на правовий режим власності подружжя. Такий порядок передбачається вже не відносинами між подружжям, а корпоративними відносинами за їх участю як учасників ТОВ, і тому похідним чином вирішенню підлягає перерозподіл часток у статутному фонді товариства³¹.

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, корпоративні права належать одному з подружжя – учаснику господарського товариства. Але обумовлені вони його часткою в статутному капіталі. Ця частка також належить одному з подружжя – учаснику господарського товариства. Але вона сформована за рахунок вкладу, внесеного цим учасником із спільногом майна подружжя. Тому першоджерело формування частки обумовлює її правовий режим³². Далі вчена зазначає: «Щодо прав на частку в статутному капіталі, яку сприймають абстраговано від корпоративних прав, якщо йдеться про неї як про об'єкт цивільних відносин (наприклад, купівля-продаж), то це не лише право приватної власності учасника товариства. Це право спільної власності подружжя. Саме тому, коли йдеться про поділ майна між подружжям, то зазначається й на частку в статутному капіталі, що належить одному з них»³³.

Судова практика застосування способу захисту сімейних прав та інтересів подружжя щодо поділу спільногом майна подружжя, якщо за період шлюбу один із подружжя зробив внесок до статутного капіталу господарського товариства за рахунок спільногом майна подружжя, була різноманітною.

На сьогодні застосовується правова позиція, висловлена в постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2024 р. у справі № 760/20948/16-ц, в якій зазначається, що у разі внесення одним із подружжя як вкладу в статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, вказане товариство стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства, набуває право на частку учасника цього товариства. Інший з подружжя, який був співласником коштів, внесених у статутний капітал товариства з метою захисту свого права при поділі їх спільногом сумісного майна, набуває права вимагати виплати вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Водночас

³¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративні права подружжя. Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2003. Вип. 63. С. 26–27.

³² Спасибо-Фатєєва І. В. Право спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства: за і проти. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Харків : Золоті сторінки, 2012. С. 204.

³³ Там само. С. 205.

як учасник товариства, який вносить спільне сумісне майно у статутний капітал цього товариства, так і інші його учасники мають розуміти наслідки у разі ухвалення рішення про виплату вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Тому помилковим є висновок апеляційного суду про можливість задоволення вимоги про виплату частини вартості внесеної одним із подружжя вкладу в статутний капітал товариства. Позивачка може вимагати виплати вартості частки члена подружжя у статутному капіталі, визначену на дату пред'явлення позовних вимог... Один із подружжя при подлії спільнотного сумісного майна може претендувати на виплату частки у статутному капіталі, що є відмінним від виплати половини вартості внеску засновника у статутний капітал цього товариства³⁴.

Одним із способів захисту прав та інтересів подружжя є стягнення одним із подружжя аліментів на утримання другого з подружжя.

Згідно з частинами 1–2 ст. 75 СК України дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу³⁵.

З цього приводу Конституційний Суд України зазначив таке: «Права та обов'язки подружжя щодо утримання унормовано у главі 9 розділу II Кодексу. У статті 75 Кодексу закріплено, що дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного (частина перша); право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що інший із подружжя може надавати матеріальну допомогу (частина друга); непрацездатним вважається той із подружжя, який досяг пенсійного віку, установленого законом, або є особою з інвалідністю I, II чи III групи (частина третя); один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, установленого законом (частина четверта); права на утримання не має той із подружжя, хто негідно поводився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку з учиненням ним умисного кримінального правопорушення, якщо це встановлено судом (частина п'ята)» (абз. 1 п. 2.4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29 жовтня 2024 р. № 1-р/2024)³⁶.

Конституційний Суд України вбачає невідповідним законодавчо обмежувати розміром прожиткового мінімуму межу, у разі недосягнення якої особу вважають

³⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2024 р., судова справа № 760/20948/16-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/118520073> (дата звернення: 15.04.2025).

³⁵ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

³⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29.10.2024 № 1-р/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#n74> (дата звернення: 23.04.2025).

такою, що потребує матеріальної допомоги іншого з подружжя, оскільки таке обмеження не може вважатися об'єктивно оціненим, зумовленим індивідуальними потребами одного з подружжя, що потребує матеріальної допомоги, та є надмірним утриманням (регулюванням) держави у право на отримання матеріальної допомоги та забезпечення її у більшому розмірі, оскільки полягає в обмеженні реалізації такого права (зважує його реалізацію до кола осіб, що потребують матеріальної допомоги). З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина четверта ст. 75 Кодексу суперечить частині першій ст. 8 Конституції України у системному зв'язку з частинами першою, третьою ст. 51 Конституції України (абзаци 16–17 п. 2.5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29 жовтня 2024 р. № 1-р/2024)³⁷.

У правничій літературі вже наголошувалося на тому, що в сучасних умовах розвитку економіки та правової системи України доцільно було б використовувати інші державні соціальні стандарти задля визначення стану одного з подружжя таким, що потребує матеріальної допомоги, або стану другого з подружжя таким, що може таку матеріальну допомогу надавати. Так, до числа основних державних соціальних гарантій включається мінімальний розмір заробітної плати, забезпечення особи доходами у такому розмірі можна було б застосовувати для визначення одного з подружжя таким, що потребує матеріальної допомоги. У зв'язку з цим пропонується ч. 4 ст. 75 СК України викласти в такій редакції: «4. Один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо його доходи за місяць (заробітна плата, пенсія, доходи від використання майна, інші доходи) становлять суму, що є меншою за розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом»³⁸.

СК України передбачає, що розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу (ч. 1 ст. 76). Право одного з подружжя на утримання, а також право на утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу. Право на утримання припиняється від дня настання цих обставин (ч. 1 ст. 82 СК України)³⁹.

Становить науковий інтерес досвід правового регулювання відносин з надання утримання колишнім подружжям у Німеччині. Так, за Німецьким цивільним уложенням після розірвання шлюбу один із подружжя, який зобов'язаний виплачувати аліменти, несе відповідальність перед родичами правомочної особи. Якщо зобов'язана особа є неплатоспроможною, то відповідають її родичі (§ 1584). Поточні алімен-

³⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29.10.2024 № 1-р/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#n74> (дата звернення: 23.04.2025).

³⁸ Borisova V. I., Krasyska L. V. Alimony obligations of family members in the family law of Ukraine: problematic issues of theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. No. 27(3). P. 37-38. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(3\).2020.28-47](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(3).2020.28-47)

³⁹ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

ти виплачуються у вигляді грошової ренти. Рента повинна виплачуватися до початку календарного місяця. Зобов'язана особа повинна виплачувати повну суму щомісячної ренти і в тому випадку, якщо право на аліменти припиняється внаслідок повторного укладення шлюбу або смерті правомочної особи. Замість ренти правомочна особа може вимагати виплати капіталізованої суми платежів, якщо для цього є серйозна причина і якщо зобов'язана особа не буде в результаті цього несправедливо обтяжена (§ 1585). Право на аліменти припиняється у разі укладення повторного шлюбу або смерті правомочної особи. Права на виконання чи відшкодування збитків унаслідок невиконання зберігаються. Те саме діє щодо права на грошову ренту, що підлягає виплаті на момент повторного укладення шлюбу або смерті (§ 1586)⁴⁰.

У Німеччині у 2008 р. було проведено реформу щодо стягнення аліментів. Ця реформа нав'язала фінансову самостійність колишнього подружжя після остаточного розлучення. Вона послабила відносну переговорну позицію подружжя щодо вимоги про стягнення аліментів у разі потенційного розлучення. Дружини, які стикаються з потенційною втратою аліментів, збільшили свій робочий час в результаті реформи 2008 р. З цього можна зробити висновок, що сімейне право може впливати на результати ринку праці⁴¹.

У контексті правового регулювання аліментних зобов'язань подружжя і врахування досвіду Німеччини вбачається, що доцільно виключити із СК України положення, які закріплени в ч. 4 ст. 76: «Якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіту, працевлаштувати, зайняття відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу». Зазначені правові приписи містять оцінні поняття, що ускладнюють правозастосування й не сприяли зменшенню визначеності сімейно-правових норм і формуванню передбачуваності та єдності судової практики.

Останнім часом в європейських країнах відзначається зменшення кількості спорів щодо сплати аліментів чоловіком на утримання колишньої дружини після розірвання шлюбу. Як зазначається в науковій літературі, зменшення кількості таких спорів стало результатом свідомої переорієнтації законодавства про аліменти, яке, обмежуючи сплату аліментів, прагнуло сприяти розлученню та забезпечити більшу економічну рівність колишнього подружжя⁴².

⁴⁰ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (дата звернення: 15.04.2024).

⁴¹ Schaubert M. Do Alimony Regulations Matter Inside Marriage? Evidence from the 2008 Reform of the German Maintenance Law. *J Labor Res.* 2023. No. 44. P. 145–178. <https://doi.org/10.1007/s12122-022-09340-3>

⁴² Kessler D. Economic Gender Equality and the Decline of Alimony in Switzerland. *Journal of Empirical Legal Studies.* 2020. No. 17 (3). P. 493–518. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jels.12258>

3. Способи захисту прав та інтересів матері, батька і дитини (повнолітньої дитини)

Захист прав та інтересів матері, батька і дитини здійснюється як в адміністративному порядку, зокрема, органами опіки та піклування, так і в судовому порядку. Доволі поширеними є спори про позбавлення батьківських прав, відібраних дитини без позбавлення батьківських прав, визнання батьківства, оспорювання батьківства, у тому числі оспорювання батьківства після смерті особи, яка записана батьком дитини, тощо. У межах цього дослідження зупинимося лише на деяких проблемних питаннях застосування сімейного законодавства щодо захисту прав матері, батька і дитини.

На сьогодні варто констатувати, що існують прогалини в правовому регулюванні відносин щодо визначення походження дитини, яка народжена сурогатною матір'ю, коли замовником був одинокий чоловік. Чинне сімейне законодавство України допускає, що стороною договору про сурогатне материнство може бути одинокий чоловік. СК України ретельно не регулює порядок визначення походження такої дитини від матері й батька, якщо батько дитини не перебуває у шлюбі, і дитина народжена внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій. У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до сімейного законодавства і ст. 135 СК України доповнити частиною третьою у такій редакції:

«3. Якщо батько дитини не перебуває у шлюбі, і дитина народжена в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій за допомогою сурогатного материнства, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за його заявою з наданням нотаріально засвідченої копії письмового договору між ним та сурогатною матір'ю. Запис про матір дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством батька, а ім'я та по батькові матері дитини записуються за його вказівкою».

Розглядаючи спори про участь батьків у вихованні дитини, варто виходити з принципу рівності прав матері й батька щодо дитини та забезпечення найкращих інтересів дитини, причому пріоритет має надаватися саме інтересам дитини, а не інтересам батьків.

Однією з найбільш поширених категорій спорів є спори про стягнення аліментів з батьків на утримання дитини, повнолітньої дитини та аліментів з повнолітніх дітей на утримання їхніх батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

Аліментні зобов'язання матері, батька з утримання дитини ґрунтуються на засадах рівності обов'язків матері та батька щодо дитини і рівної відповідальності батьків перед дитиною, в деяких зарубіжних країнах, зокрема в Італії, – на засадах спільноти юридичної опіки матері та батька над дитиною⁴³. Приблизно кожна п'ята дитина у Сполучених Штатах, народжена від одружених батьків, переживає розірвання шлюбу своїх батьків до дев'яти років. У цьому контексті аліменти є критично важливою частиною забезпечення того, щоб діти отримували підтримку від обох батьків, а керівні принципи щодо аліментів відображають

⁴³ De Blasio G., Vuri D. Effects of the Joint Custody Law in Italy. *Journal of Empirical Legal Studies*. 2019. No. 16 (3). P. 479-514. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jels.12225>

та забезпечують виконання очікувань щодо того, що батьки повинні сплачувати своїм дітям⁴⁴.

За сімейним законодавством України також діє принцип рівності обов'язків матері й батька дитини щодо надання їй утримання. Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття (ст. 180 СК України)⁴⁵.

На час набрання чинності СК України новелою сімейного законодавства України було положення про встановлення обов'язку батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання. Так, згідно з частинами 1, 2 ст. 199 СК України, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання⁴⁶.

Щодо застосування такого способу захисту сімейних прав та інтересів, як стягнення аліментів з батьків на утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання і у зв'язку з цим потребує матеріальної допомоги, варто зазначити, що склалася вже усталена судова практика, що форма навчання повнолітньої дитини для стягнення аліментів з матері, батька значення не має, батьки не звільняються від обов'язку утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання після досягнення повноліття, і в період канікул тощо.

Варто зазначити, що на сьогодні у судовій практиці склався підхід, що особа, яка була позбавлена батьківських прав щодо дитини, не звільняється від обов'язку щодо утримання повнолітньої дитини, яка продовжує навчання. Дійсно, позбавлення батьківських прав є санкцією в сімейному праві, що застосовується до матері, батька за невиконання або неналежне виконання ними своїх батьківських обов'язків щодо дитини за наявності підстав, зазначених у ст. 164 СК України, та здійснюється тільки в судовому порядку. Однак позбавлення батьківських прав не звільняє батьків від обов'язку щодо утримання дитини. Вбачається, що такий обов'язок не може припинитися й після досягнення дитиною повноліття, якщо є передбачені законом підстави щодо утримання батьками повнолітніх дочки, сина. У зв'язку з цим пропонується передбачити в СК України норму щодо обов'язку батьків, позбавлених батьківських прав, утримувати як повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги, якщо батьки можуть таку матеріальну допомогу надавати, так і повнолітніх дітей, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, до досягнення ними двадцяти трьох років за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу⁴⁷.

⁴⁴ Cancian Maria, Costanzo Molly A. Comparing income-shares and percentage-of-income child support guidelines. *Children and Youth Services Review*. 2019. No. 96. P. 451-462. <https://doi.org/10.1016/j.chillyouth.2018.12.011>

⁴⁵ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дана звернення: 03.04.2025).

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Borisova V. I., Krasytska L. V. Alimony obligations of family members in the family law of Ukraine: problematic issues of theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. No. 27(3), 41-42. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(3\).2020.28-47](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(3).2020.28-47)

Відповідно до ч. 1 ст. 202 СК України повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

Аліментні зобов'язання з утримання повнолітніми дітьми своїх батьків існують і в інших правопорядках. Зокрема, К. С. Пірсон, здійснюючи порівняльний аналіз законодавства США і України щодо утримання повнолітніми дітьми своїх малозабезпечених батьків, зазначає, що Закон про утримання батьків дітьми штату Вірджинія є типовим законом, існування якого можна простежити в історії до прийняття законів про соціальне забезпечення за колоніальних часів. Закон, кодифікований у Ановованому зведенні законів штату Вірджинія, розділ 20-88, розпочинається твердженням про загальне зобов'язання, обумовлюючи, що «це має бути... зобов'язанням усіх працездатних осіб, старших 18 років, після того, як ця особа достатньою мірою забезпечить свою власну сім'ю, допомагати та підтримувати свою матір / батька, якщо вона / він перебувають у скрутному становищі». Цей закон надає судам повноваження визначати та зобов'язувати робити виплати для батьків, у тому числі розподіляти витрати між кількома дітьми⁴⁸.

Прогалиною у правовому регулюванні сімейних відносин є те, що СК України не містить положень щодо можливості зміни розміру аліментів, що були стягнуті з повнолітніх дітей на утримання їхніх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги, у разі зміни матеріального або сімейного стану платника або одержувача аліментів, погіршення або поліпшення здоров'я когось з них. Тому суди, розглядаючи такі спори, застосовують за аналогією закону положення ст. 192 СК України, які регулюють подібні відносини щодо зміни розміру аліментів, які стягуються на утримання дитини. Пропонується внести зміни до СК України і поширити дію положень ст. 192 СК України на відносини щодо обов'язку повнолітніх дочки, сина утримувати батьків.

Підсумовуючи розгляд положень про способи захисту сімейних прав та інтересів, потрібно зауважити, що в судовій практиці для забезпечення ефективного захисту сімейних прав та інтересів активно застосовуються рішення Європейського суду з прав людини, враховуючи, що відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди під час розгляду справ застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права. Стаття 1 цього ж закону, яка містить визначення термінів, передбачає, що Конвенція – це Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а практика Суду – це практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини⁴⁹. Хрестоматійними можна назвати у цій сфері рішення Європейського суду з прав людини у справі «Савіни проти України» (заява № 39948/06) від 18 грудня

⁴⁸ Пірсон К. С. Закони про утримання повнолітніми дітьми своїх малозабезпечених батьків: порівняльний аналіз США та України. Право США. 2012. № 1-2. С. 255.

⁴⁹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

ня 2008 р.⁵⁰, у справі «Мамчур проти України» (заява № 10383/09) від 16 липня 2015 р.⁵¹ тощо.

Висновки

В умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України не втрачають своєї актуальності й потребують нового наукового обмежування підходи до способів захисту сімейних прав та інтересів у їх співвідношенні зі способами захисту цивільних прав та інтересів. Уважаємо прийнятним підхід законодавця, закріплений у ЦК України, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Пропонуємо внести зміни до СК України й надати право суду застосовувати способи захисту, які встановлені домовленістю (договором) сторін або законом чи судом у визначених законом випадках.

При визначенні правового режиму майна, набутого одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельних ділянок, набутих внаслідок безоплатної передачі їх одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, доцільно враховувати положення щодо дії сімейного законодавства у часі. Запропоновано внести зміни до СК України щодо порівняння на час вирішення майнового спору між подружжям вартості об'єкта до та після поліпшення для того, щоб з'ясувати, чи відбулося за час шлюбу таке істотне збільшення вартості майна, що належало дружині, чоловікові, внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя.

Встановлено, що на сьогодні застосовується правова позиція, висловлена в постанові Великої Палати Верховного Суду, що в разі внесення одним із подружжя як вкладу у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства, набуває право на частку учасника цього товариства, а інший з подружжя, який був співласником коштів, внесених у статутний капітал товариства, набуває право вимагати виплати вартості частки другого з подружжя у статутному капіталі товариства.

Запропоновано удосконалити сімейне законодавство України щодо стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, а саме: а) визначити одного з подружжя таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо його доходи за місяць (заробітна плата, пенсія, доходи від використання майна, інші доходи) становлять суму, що є меншою за розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом; б) виключити з СК України положення, які надавали право на утримання після розірвання шлюбу тому з подружжя, який у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що

⁵⁰ Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Савіни проти України» (Заява № 39948/06) від 18.12.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text (дата звернення: 15.04.2025).

⁵¹ Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Мамчур проти України» (Заява № 10383/09) від 16.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text (дата звернення: 15.04.2024).

мають істотне значення, не мав можливості здобути освіту, працювати, зайнятися відповідну посаду.

Встановлено, що існують прогалини в правовому регулюванні відносин щодо: а) визначення походження дитини, яка народжена сурогатною матір'ю, коли замовником був одинокий чоловік; б) встановлення обов'язку батьків, позбавлених батьківських прав, утримувати як повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги, якщо батьки можуть таку матеріальну допомогу надавати, так і повнолітніх дітей, які продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, до досягнення ними двадцяти трьох років за умови, що батьки можуть надавати матеріальну допомогу; в) можливості зміни розміру аліментів, що були стягнуті з повнолітніх дітей на утримання їх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги, у разі зміни матеріального або сімейного стану платника або одержувача аліментів, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них. Запропоновано внести відповідні зміни до СК України з метою забезпечення ефективних способів захисту сімейних прав та інтересів.

REFERENCES

- Borisova, V. I. & Krasytska, L. V. (2020). Alimony obligations of family members in the family law of Ukraine: problematic issues of theory and practice. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 27(3), 28-47. [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(3\).2020.28-47](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(3).2020.28-47) [in English].
- Borysova, V. I. (2003). New Family Code of Ukraine and problems of legal regime of the property of spouses – founders (members) of a legal entity. *Problems of Legality: Republican interdepartmental scientific collection of papers* / ed. V.Ya. Tatsii. Kharkiv: National Law Academy of Ukraine, 63 [in Ukrainian]
- Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> [auf Deutsch].
- Civil Code of Ukraine (2003, January 16) Law of Ukraine No.435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 03.04.2025) [in Ukrainian]
- Civil Procedural Code of Ukraine (2004, March 18) Law of Ukraine No. 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?lang=en#Text> (accessed: 03.04.2025) [in Ukrainian]
- Cherneha, V., Bohdanets, A., Kononets, O. (2022). Forms and ways of defending family rights and interests in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11 [in English].
- Constitutional Court of Ukraine (2024, October 29) Judgement in the case on the constitutional motion of the Supreme Court on the compliance of Part 4 of the Art. 75 of the Family Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality) No. 1-г/2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#n74> [in Ukrainian]
- Churpita, H. V. (2016). *Protection of family rights and interests in terms of ex parte civil proceedings*: monograph. Kyiv: Alerta [in Ukrainian]

- De Blasio, G., Vuri, D. (2019). Effects of the Joint Custody Law in Italy. *Journal of Empirical Legal Studies*, 16 (3). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jels.12225> [in English].
- Diakovych, M. M. (2014). *Protection and defense of family rights and interests by a notary*. monograph. Kyiv: Istyna [in Ukrainian]
- European Court of Human Rights. (2008, December 18). Judgment. [Case "Saviny v. Ukraine"] (Application No. 39948/06): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text [in Ukrainian]
- European Court of Human Rights. (2015, July 16). Judgment. [Case "Mamchur v. Ukraine"] (Application No. 10383/09) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a93#Text [in Ukrainian]
- Family Code of Ukraine (2002, January 10.). Law of Ukraine № 2947-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?lang=en#Text> (accessed: 03.04.2025) [in Ukrainian]
- Grand Chamber of the Supreme Court (April 10, 2024) *Postanova u sprawi* [Resolution in case] No. 760/20948/16-ts. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073> [in Ukrainian]
- Kessler, D. (2020). Economic Gender Equality and the Decline of Alimony in Switzerland. *Journal of Empirical Legal Studies*, 17 (3), 493-518. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jels.12258> [in English].
- Krasytska, L. V. (2014). *Problems of exercising and protecting personal and property rights of parents and children*: monograph. Kyiv: Lira-K Publishing House [in Ukrainian]
- Krasytska, L. V. (2014). Pro deiaki aspekyt dii simeinoho zakonodavstva u chasi [On some aspects of the operation of family legislation in time]. *Problemy tsivilnoho prava ta protsesu : materialy nauk.-prakt. konf., prysviachenoi pam'iati profesora O. A. Pushkina* (Kharkiv City, 2014, June 7). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian]
- Cancian, M., Molly A. Costanzo (2019). Comparing income-shares and percentage-of-income child support guidelines. *Children and Youth Services Review*, 96, 451-462. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.12.011> [in English].
- Mendzhul, M. (2019). *Principles of family law (essence and problems of application)*: monograph. Uzhhorod : Oleksandra Harkusha Publishing House [in Ukrainian]
- On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights (2006, February 23) Law of Ukraine No. 3477-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15?lang=en#Text> (accessed: 15.04.2025) [in Ukrainian]
- On Introduction of the Martial Law in Ukraine (2022, February 24) Decree of the President of Ukraine No. 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (accessed: 03.04.2024) [in Ukrainian]
- Pirson, K. S. (2012). Laws on Maintaining Low-Income Parents by Adult Children: Comparative Analysis of the United States and Ukraine. *Pravo SShA*, 1–2 [in Ukrainian]
- Radbrukh, G. (2006). *Philosophy of law: transl. from German*. Kyiv: Tandem [in Ukrainian]
- Romovska, Z. (2004) Civil and Family Code of Ukraine – honor of Lviv law school. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Seriia yurydychna*, 39 [in Ukrainian]

- Romovska, Z. V. (2009). *Ukrainian family law*: textbook [for students of higher educational institutions]. K. : Pravova yednist [in Ukrainian]
- Safonchyk, O. I. (2018). *Marital legal relations in Ukraine: problems of theory and practice*: monograph. Odesa: Feniks [in Ukrainian]
- Schaubert, M. (2023). Do Alimony Regulations Matter Inside Marriage? Evidence from the 2008 Reform of the German Maintenance Law. *J Labor Res* 44, 145–178 <https://doi.org/10.1007/s12122-022-09340-3> [in English].
- Sokolowski, Tomasz (2007). *The concept of European family law*. Relevant issues in the field of family legislation and registration of civil status acts; edited by Piotr Kasprzyk. Lublin : Publishing House of the Catholic University of Lublin [in Ukrainian]
- Spasybo-Fatyeieva, I. V. (2003). Corporate rights of spouses. *Problems of Legality: Republican interdepartmental scientific collection of papers* / ed. V.Ya. Tatsii. Kharkiv: National Law Academy of Ukraine, 63 [in Ukrainian]
- Spasybo-Fatyeieva, I. V. (2012). The right of joint ownership of spouses to a share in the charter capital of a business entity: pro and con. *Civil studies: on the way to the doctrines' formation*: selected scientific works. Kh.: Zoloti storinky [in Ukrainian]
- Supreme Court of Ukraine (November 8, 2017) *Postanova u spravi* [Resolution in case] No. 6-1447ts17. [https://protocol.ua/ua/vsu_u_razi_istotnogo_zbilshennya_vartosti_mayna_cholovika_abo_drugini_ostanne_moge_buti_viznano_spilnoyu_sumisnoyu_vlasnistyu_podruggyu_\(6_1447tss17_vid_08_11_2017\)/](https://protocol.ua/ua/vsu_u_razi_istotnogo_zbilshennya_vartosti_mayna_cholovika_abo_drugini_ostanne_moge_buti_viznano_spilnoyu_sumisnoyu_vlasnistyu_podruggyu_(6_1447tss17_vid_08_11_2017)/) [in Ukrainian]
- Tokarchuk, L. M. (2020). *Placement of orphans and children deprived of parental care: private and legal problems*: monograph. Odesa: Feniks [in Ukrainian]
- Truba, V. I. *Classification of family legal relations*: monograph. Odesa: Feniks [in Ukrainian]
- Vatras, V. A. (2020). Sources of family law: problems of theory and practice: monograph. Khmelnytskyi : "Polihrafist-3" Publishing House [in Ukrainian]
- Yavor, O. A. (2016). *Legal facts in family law of Ukraine: established approaches and new tendencies*: monograph. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
- Zhylinkova, I. V. (Ed.). (2008). *Family Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary*. Kh.: Ksylon [in Ukrainian]

Krasytska Larysa

Doctor in Jurisprudence, Professor

*Head of the Department of Scientific and Legal Expertises
of the Institute of Lawmaking and Scientific-Legal Expertises
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Kyiv, Ukraine

Krasytska Larysa. Methods to Protect Family Rights and Interests: Problematic Issues of Legal Regulation and Legal Enforcement

Abstract

The author of the article has defined factors that determine the relevance of studying the issue about the methods to protect family rights and interests of family legal relations' participants, in particular, the European integration processes of Ukraine, the introduction of the martial law in Ukraine, the recodification of civil legislation of Ukraine. It has been emphasized that it is

important to preserve national traditions of regulating family relations within the process of developing and updating the family legislation of Ukraine. The purpose of the article is to identify problematic issues of legal regulation and legal enforcement regarding the methods to protect family rights and interests and to develop suggestions for improving the legal mechanism to protect family rights and interests. The methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparative legal and dialectical methods, the anthropological approach have been used while studying the methods to protect family rights and interests, where the anthropological approach is one of the main methods of scientific cognition and formation of conclusions on studying the methods to protect family rights and interests. The application of the methods to protect family rights and interests is always associated with state coercion. The author has offered to amend the Family Code of Ukraine and grant the court the right to apply the protection methods established by the concert (agreement) of the parties or by law or by the court in cases specified by law. The author has substantiated the expediency of amending the Family Code of Ukraine in regard to: (a) determining the origin of a child born by a surrogate mother when the customer was a single man; (b) establishing the obligation of parents deprived of parental rights to support both adult disabled children, who need financial support, and adult children who continue their studies and in this regard need financial support until they reach the age of twenty-three; (c) the possibility of changing the amount of alimony recovered from adult children for the maintenance of their parents, in case of a change in the financial or family status of a payer or an assignee of alimony, in case of deterioration or improvement in the health conditions of one of them.

Keywords: *family rights and interests, protection of family rights, methods of protection, legal regulation, legal enforcement, compensation for harm, division of property, recovery of alimony.*